

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Єременко Дениса Володимировича на тему
«Забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств в
Україні»,

поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дисертаційної роботи

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки України спостерігається підвищення ролі сімейних форм виробництва сільськогосподарської продукції. Дана ситуація є результатом процесу здійснення системних організаційно-економічних трансформацій в системі сільських територій, що передбачають відновлення значення вітчизняного селянства як селоформуючого та селоутворюючого фактору.

Фермерське господарство являє собою специфічну форму підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які функціонують у відповідності до чинного законодавства, виконуючи при цьому важливі соціальні функції. Діяльність даного суб'єкта аграрного підприємництва тісно пов'язана із соціально-економічними процесами на селі, формуванням інфраструктурного забезпечення різних аспектів діяльності селянства.

Забезпечення належних умов для конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств позитивно впливає на стан розвитку аграрного сектору національної економіки, а також відповідним чином відбивається на системі соціальних процесів на селі. Значені обставини обумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження.

Підтвердженням актуальності обраної теми дисертаційної роботи є те, що вона виконувалась у межах науково-дослідних тем, зокрема: Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Проблеми забезпечення конкурентоспроможності організаційно-правових форм господарювання на селі» (номер державної реєстрації 0112U00343) та Таврійського державного агротехнологічного та фінансово-інвестиційного методологічні засади обліково-аналітичного та «Науково-забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання» (номер державної реєстрації 0116U002741), у межах яких автором розроблено пропозиції щодо формування організаційно-економічного механізму зростання конкурентоспроможності фермерських господарств.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність результатів проведеного дисертаційного дослідження забезпечують:

- теоретико-методологічне обґрунтування вихідних положень дослідження, відображених у коректно сформульованій меті та завданнях, які випливають з неї;
- застосування комплексу методів, адекватних об'єкту дослідження та поставленим завданням;

- кількісний і якісний аналіз статистичних даних, репрезентативності вибірок, задіяних для збору даних;
- розробка рекомендацій з підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств, обґрунтування яких передбачає застосування запропонованого вище методичного інструментарію;
- формулювання концептуальних напрямків державної підтримки конкурентоспроможного функціонування вітчизняного фермерства, приймаючи до уваги визначені раніше проблеми економічної діяльності даних суб'єктів аграрного підприємництва.

При проведенні дисертаційного дослідження використані матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, звітність Головного управління статистики в Запорізькій, Київській та Черкаській областях, наукові праці іноземних та вітчизняних дослідників, дані економічної звітності фермерських господарств Запорізької області, результати проведених економічних і соціологічних досліджень. Одержані результати відповідають поставленим завданням.

Достовірність практичних розробок автора підтверджується довідками про їх практичне використання, а також апробацією на науково-практичних конференціях. Враховуючи це, зроблено висновок, що одержані результати дослідження є достовірними.

Основний зміст роботи. За змістом дисертаційна робота Єременко Д.В. відповідає меті та завданням дослідження. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел, додатків.

В першому розділі обґрунтовано теоретичні основи конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств в Україні. Розкритті взаємопов'язаність понять «конкурентоспроможність підприємства» та «конкурентоспроможність продукції». На основі узагальнення досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців сформульовано основні принципи конкурентоспроможного функціонування фермерського господарства, а саме: добровільність утворення та вибору напрямку виробництва як базова умова розвитку суб'єкта підприємництва, забезпечення добробуту селянської родини як кінцева мета діяльності, трудова участь членів родини в господарській діяльності, ведення економічної діяльності на засадах товарного виробництва.

В умовах наявності розбіжностей у характері здійснення економічної діяльності сімейними сільськогосподарськими підприємствами дисертантом запропоновано авторський підхід до класифікації фермерських господарств на приватні та сімейно-трудова. На нашу думку, даний підхід може бути використаним при оцінці значення конкретного фермерського господарства як суб'єкта соціально-економічних відносин на селі.

Другий розділ присвячений висвітленню теоретико-методологічні засад конкурентоспроможної діяльності фермерських господарств. Особлива увага приділялася особливостям оцінки рівня ефективності сільськогосподарського виробництва даного суб'єкта аграрного підприємництва, виходячи із його соціально-економічної природи. Обґрунтовано необхідність комплексної оцінки

рівня конкурентоспроможності фермерського господарства сімейно-трудового типу за економічною та соціальною складовими.

В третьому розділі розглянуто роль фермерських господарств в системі вітчизняного аграрного виробництва, проаналізовано рівень ефективності використання наявного ресурсного потенціалу та особливості напрямків господарської діяльності. Зокрема доведено, що підприємницька активність вітчизняного фермерства в рослинницьких галузях сконцентрована переважно у виробництві зернових та технічних культур. За результатами дослідження розроблено схему реалізації диверсифікаційної стратегії фермерського господарства, яка враховує необхідність розвитку даного суб'єкту аграрного підприємництва як соціально-економічної сукупності, її самовідтворення, забезпечення постійного підвищення професійного та культурно-освітнього рівня.

Четвертий розділ присвячений визначенню основних принципів сучасного конкурентоспроможного функціонування вітчизняного фермерства. Запропоновано модель соціально-економічну модель «фермерське село», головною метою якої є забезпечення гармонійного співіснування підприємницьких структур селянського типу в межах однієї адміністративної одиниці, стимулювання ведення ними господарської діяльності на принципах сталого розвитку. В процесі дослідження визначено комплекс заходів щодо забезпечення конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств, до яких зокрема віднесено наступні: наукове обґрунтування виробничо-господарської діяльності, ефективне використання трудових ресурсів, розвиток міжгосподарських зв'язків, сприятлива політика державних інститутів.

У п'ятому розділі сформульовано основні тенденції розвитку фермерських господарств, обґрунтовано напрямки державної політики щодо забезпечення конкурентоспроможного функціонування вітчизняного фермерства. Зокрема розроблено модель агроінноваційного кластеру, первісною базою для якого є відповідна підприємницька спільнота Запорізького регіону. Метою його функціонування є забезпечення конкурентоспроможного розвитку сфери середнього та малого аграрного бізнесу регіону, розробка економічного обґрунтування техніко-технологічних та організаційних схем функціонування господарств та міжгосподарських об'єднань з урахуванням природно-кліматичних умов, а також специфіки наявного ресурсного потенціалу

Наведена інформація свідчить про те, що результати роботи, пропозиції та рекомендації автора є достовірними, достатньо обґрунтованими.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в системному вирішенні важливої науково-прикладної задачі, пов'язаної з поглибленням теоретичних засад і обґрунтуванням практичних положень щодо забезпечення конкурентоспроможної діяльності фермерських господарств. До основних результатів, які містять наукову новизну, можна віднести:

удосконалено:

- методичні підходи до обґрунтування теоретичних засад конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств, виходячи з подвійної інституційної природи, визначено їх сутність і потенційні результати

реалізації, що передбачають органічне поєднання соціальної та економічної складових;

- наукові підходи до вивчення особливостей розвитку фермерських господарств як суб'єкта підприємницької з діяльності з позицій інституційного підходу. Специфіка становлення вітчизняного фермерства обумовила інтеграцію інститутів «сім'я» та «підприємництво» як його базових складових;

- методику оцінки конкурентоспроможності фермерського господарства за функціональними, поведінковими та структурними характеристиками, яка, на відміну від існуючих, заснована на теорії конкуренції, що дає змогу врахувати поточний стан сімейно-трудової природи фермерства та передбачає забезпечення потенційного рівня доходів членів-власників. З цією метою запропоновано концептуальні положення діяльності фермерських господарств за критерієм економічної поведінки, що на відміну від поширених підходів, передбачає оцінювання їх конкурентоспроможності за кількісними параметрами та особливостями в результаті реалізації функцій;

дістали подальший розвиток:

- наукові підходи до обґрунтування конкурентної стратегії за допомогою моделювання сільськогосподарського виробництва в фермерських господарствах з урахуванням оптимізації використання ресурсного потенціалу та диверсифікації економічної діяльності, що передбачає підвищення рівня диверсифікації, пошук нових галузевих напрямків, переорієнтацію на реалізацію кінцевої продукції, а також забезпечення зростання рівня доходів членів-власників фермерського господарства, що дозволяє забезпечити функціонування фермерського господарства як економічної та соціальної одиниці;

- наукові підходи щодо вивчення специфіки ресурсного забезпечення конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств, дослідження впливу організаційно-економічних умов на характер використання технічних засобів; з цією метою з'ясовано сучасний рівень використання ресурсного потенціалу в системі фермерських господарств, що дало змогу встановити: гострий характер конкуренції між аграрними формуваннями за земельні ресурси; слабкий характер персоніфікованого суперництва між сільгоспвиробниками; наслідки видової конкуренції в сільському господарстві;

- обґрунтування напрямків розвитку обслуговуючої кооперації на базі фермерських господарств як способу забезпечення експортно-орієнтованої економічної діяльності шляхом ефективного використання матеріально-технічної бази, сервісно-збутової інфраструктури та логістики в умовах розвитку інтеграційних процесів і глобалізації світогосподарської системи, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності фермерського господарств, прискорює процес їхньої інституціоналізації, підвищує значення як складової аграрного підприємництва;

- наукові підходи щодо вивчення сучасних особливостей функціонування фермерських господарств, враховуючи організаційно-економічні, та природно-кліматичні умови економічної діяльності суб'єктів аграрного підприємництва;

- обґрунтування напрямків державної політики забезпечення конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств

урахуванням необхідності оптимізації системи організаційно-економічних та майнових відносин, а також розрахунку нормативів потреб фермерських господарств у капітальних інвестиціях в різних галузевих напрямках.

Повнота викладу основних результатів в опублікованих працях.

Одержані результати дослідження Єременко Д.В., які покладено в основу дисертаційної роботи, знайшли достатньо повне відображення в 2 монографіях (з них 1 одноосібна), 27 статтях у наукових фахових виданнях України, та 8 публікацій у матеріалах наукових конференцій. Серед статей автора, шість опубліковані у фахових наукових виданнях, які представлені в міжнародних наукометричних базах.

Таким чином, вимоги МОН України щодо необхідної кількості та рівня наукових публікацій виконано.

Результати досліджень пройшли успішну апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях. Порівняння змісту автореферату і основних положень дисертації свідчить про їх повну відповідність.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження.

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає у розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вирішення проблем, які виникають у процесі забезпечення конкурентоспроможної діяльності фермерських господарств.

Прикладне значення розробок підтверджується впровадженням у діяльність фермерських господарств, зокрема при реалізації моделі збутового кооперативу на базі фермерського господарства «САША», а також при запровадженні авторської методики оцінки результативності функціонування фермерського господарства «Січ», що розташовані на території Якимівського району Запорізької області.

Концепцію конкурентоспроможного розвитку фермерських господарств на основі посилення співпраці між представниками аграрного бізнесу та наукової спільноти було використано асоціацією фермерів та приватних землевласників України, а також Мелітопольською районною державною адміністрацією. Авторські дослідження щодо тенденцій та напрямів соціально-економічного розвитку фермерських господарств у формі практичних рекомендацій було використано Львівською аграрною палатою. Запропонована методика оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств прийнята для впровадження та використана дорадчими службами «Національної асоціації дорадчих служб України» при розробці стратегії трансформації особистих селянських господарств у малі сімейні ферми.

Розроблену автором модель функціонування фермерських господарств як селоформуючого та селоутворюючого фактору біло прийнято Запорізькою обласною аграрною палатою в якості наукової основи для розробки концепції соціально-економічного розвитку сільських територій. Науково-методичний підхід до обґрунтування шляхів забезпечення конкурентоспроможного розвитку фермерських господарств використано співробітниками Міністерства аграрної політики та продовольства України при підготовці проектів законодавчо-нормативних актів.

Представлені документи та аналіз основних положень, викладених у дисертації, дають підстави для висновку, що результати дослідження Єременко Д.В. характеризуються практичною значущістю.

Дискусійні положення та зауваження.

Даючи в цілому позитивну оцінку дисертаційному дослідженню Єременко Д.В., яке виконано на достатньо високому науковому рівні, слід зробити певні зауваження та відмітити деякі дискусійні положення:

1. Розглядаючи теоретичні основи автор справедливо наголошує про наявність суттєвих відмінностей щодо організації економічної діяльності різних типів фермерських господарств. Проблема необхідності стимулювання власної трудової участі членів фермерського господарства є надзвичайно актуальною. В зв'язку з цим дисертанту необхідно було б дослідити європейський спосіб стимулювання розвитку «сімейно-трудової» форми фермерства, а також визначити напрямки оптимізації відповідних норм вітчизняної нормативної бази.
  2. Автор справедливо наголошує на спільні риси в організації економічної діяльності фермерських господарств та особистих селянських господарствах. В зв'язку з цим вважається за доцільне здійснити порівняльний аналіз соціально-економічних аспектів функціонування у фермерських та особистих селянських господарствах.
  3. Дисертант справедливо наголошує на наявності суттєвих відмінностей у метою в методичних підходах щодо різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Вважаємо за доцільне здійснити порівняльний аналіз діяльності суб'єктів великого, середнього та малого аграрного підприємництва у відповідності до розроблених методик. На нашу думку, це суттєво підсилить аналітичність дисертаційного дослідження.
  4. В розділі 3 автор наводить результати порівняльного аналізу статистичних даних щодо рівня диверсифікації економічної діяльності сільськогосподарських підприємств (в т.ч. фермерських господарств) та господарств населення. Робота б виграла, якби дисертант в подальшому розглянув шляхи розширення галузевої спеціалізації для представників вітчизняного фермерства.
  5. В розділі 4 наведено когнітивну модель впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на рівень конкурентоспроможності фермерських господарств. На нашу думку, доцільно було б включити до переліку зовнішніх факторів загальносвітові економічні тренди.
-
- межах якого планується підвищити рівень конкурентоспроможності фермерських господарств за рахунок наукового обґрунтування їхньої діяльності. Варто було б провести розрахунок рівня ефективності діяльності даного інтеграційного утворення.
7. Автор в своєму дисертаційному дослідженні на високому професійному рівні приділяє оцінки функціонуванню фермерських господарств в цілому. Проте, як свідчать численні дослідження науковців існують специфічні риси діяльності малих, середніх та великих фермерських господарств. В зв'язку з цим дисертанту необхідно було б більш детально звернути увагу на особливості

функціонування вищезазначених типів суб'єктів підприємницької діяльності досліджуваної організаційно-правової форми господарювання.

8. Нині в середовищі науковців та практиків побула поширення дискусія щодо економічної стійкості фермерських господарств в умовах можливого запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Вважаємо за доцільне автору приділити значно більшої уваги економічної стійкості малих, середніх і великих фермерських господарств в умовах вільного обігу сільськогосподарських угідь.

Водночас вказані зауваження відображають власну наукову позицію опонента і не заперечують можливості авторського бачення шляхів вирішення завдань дисертаційного дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Єременко Дениса Володимировича на тему: **«Забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств в Україні»** є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням на актуальну тему. Зміст автореферату та основних положень дисертаційної роботи ідентичні.

Зважаючи на актуальність розглянутих в дисертаційній роботі завдань, наукову новизну, теоретичне обґрунтування принципів наукових положень щодо діяльності фермерських господарств України, використання сучасних методів наукових досліджень, практичну цінність та значимість отриманих результатів, дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567 (зі змінами), а її автор – Єременко Денис Володимирович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Д.е.н., професор,
завідувач кафедри обліку
і оподаткування
Білоцерківського національного
аграрного університету

«Підпис затверджую»
Начальник ВК БНАУ

І.В. Свиноус

Д.В. Ромасишин

Всє 1/173
Від 15.11.2019г